

Sammlaren

Tidskrift för
svensk litteraturvetenskaplig forskning
Årgång 98 1977

Svenska Litteratursällskapet

Distribution: Almqvist & Wiksell International, Stockholm

REDAKTIONSKOMMITTÉ

Göteborg: Peter Hallberg

Lund: Staffan Björck, Carl Fehrman

Stockholm: Örjan Lindberger, Inge Jonsson

Umeå: Magnus von Platen

Uppsala: Gunnar Brandell, Thure Stenström

Redaktör: Docent Ulf Wittrock, Litteraturvetenskapliga institutionen,
Humanistiskt-Samhällsvetenskapligt Centrum, Box 513, 751 20 Uppsala

UTGIVEN MED UNDERSTÖD AV

HUMANISTISK-SAMHÄLLSVETENSKAPLIGA FORSKNINGSRÅDET

Recensioner av doktors- avhandlingar

H. W. Fawkner: *Animation and Reification in Dickens's Vision of the Life-Denying Society*. Studia Anglistica Upsaliensia nr 31. Uppsala 1977.

När den tidiga 1900-talskritiken i Henry James' efterföljd började ställa sina kräsna krav på romanens struktur och psykologiska hållbarhet, hörde Dickens till de författare som för någon tid fick finna sig i att bli behandlade med envis nedlåtenhet. Karakteristiskt för dåläget är att den pontifikale F. R. Leavis satte honom på plats i *The Great Tradition*.

En omsvängning hade då redan inträtt i och med Edmund Wilsons lofvärda essay i *The Wound and the Bow* av 1941: Wilson tog fasta på Dickens' komplexitet och såg hans symbolskapande förmåga i de senare romanerna. Den kritiska upprättelsen har sedan dess ibland gått så långt i allvarstygnt nit att man undrar om Dickens inte kunde ha slagit mynt av fenomenet i någon romanepisod, om han fått uppleva det.

H. W. Fawkner är kanske inte helt fri från tendensen i sin på flera sätt synnerligen förtjänstfulla Uppsalaavhandling: som framgår av dess titel rör sig undersökningen om Dickens' avslöjande av negativa sidor av samhället och om två återkommande retoriska grepp som han använde för ändamålet: döda ting framställs med mänskliga egenskaper, människor ses som föremål. Greppen är uppenbara för varje läsare och har länge varit observerade av kritiken, men Fawkner har verkligen gjort en systematisk bearbetning av dem, på kors och tvärs och med oförneklig blick för Dickens' variationsförmåga och subtilitet. Hans behärskning av det rika materialet är uppenbar.

Om man efter hand blir något reserverad inför undersökningen är det främst av två skäl. Fawkner har knappast lyckats undgå monotoni i uttrycken för sin analys, och han för därvidlag en ojämn kamp mot de talrika och stimulerande romancitaten. Allvarligare är emellertid, att fastän han i sitt inledningskapitel visar sig i princip medveten om sitt perspektivs begränsning, tycks han efter hand glömma bort denna risk. Dickens kommer alltför ensidigt att framstå som en människa och författare dominerad av olusten inför det livsförnekande samhället. Det är visserligen alldeles tydligt att hans svartsyn fördjupades och att han tidvis kom

att hata det älskade London. Men som människa fortfor han ju också att präglas av en kolossal livsaptit, och som författare hade han – liksom Shakespeare – alltid ett generöst mått av motviker mot det han tyckte illa om och såg mörkt på i tillvaron. Dessutom är det ju så att de i avhandlingen behandlade berättargreppen också användes för att visa fram i och för sig tämligen oskyldig fjollighet, självpupptagenhet och uppblåsthet.

Ensidigheten i Fawknerns perspektiv kommer på ett betecknande sätt fram i hans behandling av Dickens' aldrig fullbordade sista roman, *The Mystery of Edwin Drood*. I den vill Fawkner se »a final vision of the world» (s. 146), redan det en tvivelaktig iakttagelse om någonting oavslutat. Han har tydligen känt ett behov av att peka på en slutlig utveckling hos Dickens i riktning tillbaka mot den syn på världen som »a meaningful whole» (s. 154), som han finner i några av de tidiga romanerna. Han ser denna harmoniska syn avspeglad just i Dickens' sätt att använda animerings- och reifikationstekniken i *Edwin Drood* – och bortser därvid helt från den ohyggliga stämning som romanen rymmer, bland annat genom en av huvudpersonerna, Jasper. Gott och ont, ljus och mörkt blandas i själva verket här lika tydligt som i den närmast föregående romanen, *Our Mutual Friend* och i de flesta som föregått den. Det är för övrigt missriktat nit att hänvisa bakåt till de första romanernas harmoni, när *Oliver Twist* är en av dem.

Trots sådana uppenbara svagheter i framställningen skall det dock sägas att Fawkner presterat en väldokumenterad, välgenomförd och mycket kunnig Dickensstudie.

Erik Frykman

Magnus Röhl: *Le Roman russe de Eugène-Melchior de Vogüé. Etude préliminaire*. Almqvist & Wiksell International. Sthlm 1976.

Den av Vogüé 1886 utgivna *Le Roman russe* bygger på tidigare publicerade essäer. Den franske diplomaten och skriftställaren vill här utan vetenskapliga ambitioner presentera den ryska litteraturen för en fransk publik. Efter en tillbakablick på det äldre litterära skedet koncentrerar han sin framställning kring 1800-talets stora författare,

dvs. Pusjkin, Gogol, Turgenjev, Dostojevskij och Tolstoj.

Magnus Röhl (MR) inleder sin undersökning av *Le Roman russe* med en biografisk bakgrundsteckning, »Esquisse biographique 1871–1886». I kap. II, »Le cadre psycho-socio-culturel du Roman russe», ges en bild av det franska samhället, av franskt litterärt och kulturellt liv 1850–1900 samt vidare en teckning av det samtida Ryssland. Förf. har även lagt in ett psykologiskt porträtt av Vogüé. I kap. III, »Une lecture mythique du Roman russe», presenteras skilda texter av Vogüé, såväl anonyma som signerade, vilka behandlar Ryssland. Ett särskilt avsnitt är ägnat *Le Roman russe*. MR anser, att det sker en utveckling i Vogüés syn på Ryssland och rysk litteratur och att denna gestaltas enligt ett bestämt schema, som benämnes *évolution modale*. I det IV:e kapitlet, »Stimulations et sources», berörs bl. a. de förbindelser, som finns mellan *Le Roman russe* och vissa ryska litteraturhistoriska källor. I slutkapitlet, »Retombées», behandlas mottagandet av *Le Roman russe* i Frankrike. Det rör sig om recensioner publicerade juni–dec. 1886. Vidare tas några utländska reaktioner upp.

Arbetets bibliografi är mycket omfattande. En del anmärkningar kan göras. Dessa må här begränsas till två påpekanden. Först kan nämnas en angivelse av typen »Asse, E.: *Les livres. Le Moniteur universel*, 17 juin 1886». Läsaren vet här inte vad det rör sig om. Förf. borde angett, om det är fråga om en recension. Det förekommer angivelser av det här slaget i 13 fall. När det gäller uppställningen av bibliografien, kunde Vogüés arbeten med fördel ha dragits ut ur den alfabetiska följderna och placerats som en särskild avdelning före den tryckta litteraturen.

MR har gjort en översikt av den litteratur, där Vogüé och *Le Roman russe* tidigare behandlats (s. 138–140). Det framgår inte, efter vilken princip uppställningen har gjorts. Förf. säger: »Il serait injuste de ma part de m'engager ici dans une discussion détaillée avec mes prédécesseurs» (s. 138). Läsaren begär ej någon detaljerad diskussion. Men det hade varit viktigt med ett ställningstagande från författarens sida, för att därmed klargöra bl. a. på vilka punkter han anknuter till den tidigare litteraturen och på vilka punkter han kommer med nya synpunkter. Särskilt viktigt hade detta varit i samband med amerikanskan Catherine Barrys doktorsavhandling (i stencil) *Eugène-Melchior de Vogüé and The Revue des deux Mondes* (1969), som MR har haft tillgång till och som bygger på samma otryckta material som det MR använt.

En viktig källa är familjen Vogüés privata arkiv. Avhandlingsförfattaren har fått förbinda sig, att inte ens ange var någonstans i Frankrike detta arkiv befinner sig. Det innehåller, förutom famil-

jebrev, brev till och från skilda personer utanför familjekretsen, t. ex. Brunetière, dagboksanteckningar och diverse andra dokument. Det hade varit värdefullt – just genom att det rör sig om ett för gemene man svåråtkomligt arkiv – om förf. lämnat en utförligare redogörelse för arkivinhållet, såsom årtal för de aktuella brevväxlingarna, uppgifter om tidsperioder för dagboken, etc. Dessutom hade det varit lämpligt med en källkritisk granskning av bl. a. det odaterade materialet.

I kap. I lämnas flera viktiga biografiska upplysningar om Vogüés vistelse i Främre Orienten och särskilt Ryssland. Av värde är även det material, som MR kan presentera om de olika essäerna i *Revue des deux Mondes* och andra tidskrifter, hur de tillkommit och hur de har mottagits. Detta har skett på ett övertygande sätt.

Kap. II utgör en svagare länk i avhandlingen. De historiska och litteraturhistoriska översikterna är komplicerade och schematiska. Utvecklingsperspektivet saknas: framställningen är statisk. Porträttet av Vogüé avslöjar att psykologisk tolkning inte hör till MR:s starka sidor. En utgångspunkt är avsnittet »M. de Vogüé. L'exilé mélancolique» (s. 54 f.; jfr. s. 57, 63 f., 66, 94). Det är förf. själv, som ger den psykologiska bakgrunden i Vogüés personlighet en väsentlig roll för sin huvudtes, dvs. frågan om syntesen och myten. Ursprunget till denna myt är ett behov, framhålls det. Vidare talas det om en krisituation och dess avgörande betydelse. Men allt detta blir aldrig utrett. Det presenteras inte en sammanhängande bild av Vogüés personlighet eller av hans utveckling. Det förekommer varken analys eller belägg.

Innan jag övergår till granskningen av kap. III skall jag skjuta in några synpunkter, som har anknytning till såväl de ovan behandlade kapitlen som senare kapitel. Det finns i flera fall en brist på samlad bedömning. Detta gäller skilda författare, som spelat en roll för Vogüé, såsom Pusjkin, vilken finns nämnd flerstädes i avhandlingen och som behandlas utförligare i bl. a. följande avsnitt: s. 28–31, 88 f., 135 f., 169 f. Samma sak gäller även t. ex. Dostojevskij och Brunetière.

Än viktigare är att man saknar en samlad bild av Vogüés idéer och idéutveckling. Vogüés politiska synpunkter, såsom hans uppfattning av demokratin, hans litterära åskådning och hans åsikter om religionen finns spridda på flera olika håll. Det hade varit lämpligt med en omdisponering, där bl. a. partier ur »Le goût littéraire de Vogüé» (s. 98–102) och avsnittet »Le sentiment religieux» (s. 103 ff.) flyttats från kap. IV till kap. II i anslutning till s. 37–48, där Frankrikes politiska och kulturella liv behandlas. Därmed hade skapats ett naturligt samband: 1) historisk och idéhistorisk bakgrund 2) Vogüés åskådning 3) *Le Roman russe*.

I kap. III presenterar MR en »mytisk lektyr» av

Le Roman russe. Här framlägger han en hypotes om förekomsten av en bestämd myt, som avser bilden av Ryssland och rysk litteratur i Vogüés författarskap och som utvecklas i skilda stadier i en bestämd, positiv riktning.

Om en hypotes framställs i ett vetenskapligt sammanhang, bör den valideras. Jag är ytterst tveksam om den här framlagda hypotesen. Den har inte, anser jag, verifierats på ett övertygande sätt.

Det rör sig i denna avhandling om en rent idéhistorisk uppgift. Det är inte fråga om någon som helst analys av diktverk. Det förefaller mig, som om förf. inte funnit något lämpligt instrument, med vilket han skulle kunna handskas med idéerna i essäerna och *Le Roman russe*. Jag anser, att den lämpliga lösningen här hade varit en kombination av idéhistorisk och idéanalytisk metod.

I sin hypotes om mytens utveckling använder förf. beteckningen évolution modale. Denna skulle enligt vad som sägs redan i inledningen (s. 13) överträffa ett kronologiskt tillvägagångssätt. Förf. talar om en mytologisering, som sker i tre stadier. Myten realiseras i det tredje stadiet, vilket äger rum i *Le Roman russe*. MR har konstruerat ett schema (s. 95), enligt vilket de tre stadierna benämns *synthèse in posse*, *synthèse in fieri* och *synthèse in esse*. Idén till denna évolution modale har förf. hämtat från den franske lingvisten G. Guillaume. Den avser hos honom tempussystemet. Hade förf. enligt denna lingvistiska modell med tempusformer sökt visa, att en sådan évolution modale äger rum, hade detta varit intressant. Detta sker emellertid inte. Konstruktionen av ett schema av denna typ är alltid värd att uppmärksammas. Visserligen finns en risk att fakta pressas in på ett sätt, som inte svarar mot verkligheten. Detta har ägt rum i föreliggande fall: schema och idéutveckling hos Vogüé täcker inte varandra. Schemat kan därmed sålunda knappast anses motiverat.

Förf. menar sig ha funnit bestämda skillnader mellan det första och andra utvecklingsstadiet. Han kommenterar sålunda bl. a.: »Vogüé est déjà loin de la réalité russe» (s. 93). Detta stämmer inte med en analys av innehållet. Förf. skärper stegvis motsatserna mellan textgrupperna för att få dem att passa in i schemat. Det hade varit MR:s uppgift att med klara belägg och jämförelser verkligen visa på att en utveckling äger rum, att det sker en mytologisering från stadium I till stadium II.

I det tredje stadiet, således i slutpunkten i utvecklingskedjan, då realiseringen av myten skall ske i *Le Roman russe*, är avståndet mellan den bild MR vill visa fram och det verkliga innehållet än större. Med endast ett eller annat – dessutom föga övertygande – citat söker han visa på förverkligandet av denna syntes. Den harmoni, som skulle sträcka sig över Ryssland och ryskt kulturliv och

vilken förf. menar sig finna, blir inte verifierad: den blir endast ett påstående.

Den bild, som MR presenterar av *Le Roman russe*, stämmer inte med den som en idéanalytisk undersökning skänker. Denna metod ger en skiktad, nyanserad, i stor utsträckning mörk och även kritisk teckning av Ryssland. Denna mörka bild av Ryssland, som särskilt kommer till uttryck i Vogüés kap. om Tolstoj, balanseras endast i begränsad mån av en positiv framtidssyn. I varje fall saknar *Le Roman russe* enligt min mening den vision, fullbordan, harmoni och totalitet, som MR vill tolka in som sista steget i sitt schema.

I detta schema (s. 95) förekommer ett antal nyckelord, bl. a. limon-souffle och esprit-matière, på vilka förf. bygger sin syntes-myt. Han borde ha gått in med dessa ordpar i texten i *Le Roman russe* och undersökt, hur de förekommer här. Vilken roll och innebörd får de? Man kan knappast behandla *Le Roman russe* som en helhet. Den måste analyseras utifrån sina olika beståndsdelar. Den består ju av ett antal essäer, som tillkom under fyra år, 1883–1886. Det viktiga förordet, »Le manifeste», i vilket nyckelorden limon-souffle förekommer, har tillkommit sist: det avslutades i maj 1886, just innan boken gavs ut.

Det är ett svävande begrepp man möter i syntesen. Förf. själv är medveten om detta, när han säger: »Mais puisque la *synthèse de Vogüé* est un concept extrêmement large et extrêmement vague, (---)» (s. 164). Dessa ME:s ord kan tillämpas på schemat. Det hade varit en vetenskaplig uppgift att klart avgränsa och definiera huvudbegreppen syntes och myt.

I kap. IV behandlas stimulanser och källor till *Le Roman russe*. Det är ett värdefullt avsnitt. Förf. har här arbetat med noggrannhet och väl avvägda och vetenskapligt försiktiga omdömen. Han kan framlägga påtagliga resultat. Med stöd av otryckt arkivmaterial kan han peka på viktiga källor till *Le Roman russe*. Bl. a. klarläggs de förbindelser, som finns mellan exempelvis Polevojs, Annenkovs och Vengerovs ryska litteraturhistorier och *Le Roman russe*.

Det kan konstateras, att den stränga verifieringen i I:a och IV:e kapitlen kontrasterar mot II:a och III:e kapitlen med sina kompilationer, essäartade avsnitt och något luftiga konstruktioner.

I slutkapitlet saknar man en – om också kort – utredning av betydelsen och inflytandet av *Le Roman russe*. Det är ju en väsentlig fråga, i synnerhet när endast ett enda verk står i centrum för undersökningen. Efter några korta hänvisningar, bl. a. till R. Wellek, kan förf. konstatera, att boken i dag är föga läst. Han fortsätter: »Il est à craindre que le *Roman russe*, aujourd'hui, ne fasse rêver que quelques universitaires qui peut-être ne savent pas lire» (s. 127).

Materialet i *Le Roman russe* borde ha bearbetats

i högre grad än vad som skett, inte minst med hänsyn till den framlagda hypotesen. Detta förhållande avspeglas i avhandlingens proportioner. Den egentliga behandlingen av *Le Roman russe* omfattar endast ca 1/3 av innehållet. Själva analysen upptar en än ringare del (s. 58–67, 85–94). MR har som titel för sitt arbete satt *Le Roman russe de Eugène-Melchior de Vogüé*. Då avhandlingen endast till en mindre del behandlar just *Le Roman russe*, är sålunda avhandlingsrubriken föga adekvat.

De framförda kritiska synpunkterna får dock inte undanskymmas de positiva sidorna, som finns i denna avhandling. Magnus Röhl har på ett ambitiöst och förtjänstfullt sätt utnyttjat såväl fransk- som ryskspråkiga källor. Här bör nämnas de resultat, som han kommit till, när det gäller Vogüés biografi, dvs. den yttre levnadsbeskrivningen, och vidare kartläggandet av bakgrunden till och tillkomsten av ett flertal essäer, bl. a. dem som ingår i *Le Roman russe*.

Thorbjörn Lengborn

Bengt Jangfeldt: *Majakovskij and Futurism 1917–1921*. Stockholm Studies in Russian Literature 5. Almqvist & Wiksell International. Uppsala 1976.

Lars Kleberg: *Teatern som handling. Sovjetisk avantgardeestetik 1917–1927*. Akademilitteratur. Sthlm 1977.

I Samlaren 1976 konstaterade Nils Åke Nilsson i en recension av Edward J. Browns Majakovskij-monografi att det inte minst är icke-sovjetiska forskare som har kartlagt den ryska futurismen. Ett bidrag till denna kartläggning lämnade han själv när han tillsammans med Bengt Jangfeldt gav ut *Vladimir Majakovskij. Memoirs and Essays* (Stockholms Studien in Russian Literature 2) med bl. a. nytt material rörande Majakovskijs besök i Paris och dennes självmord 1929. I en uppsats i boken kastar Nikolaj Tardžiev nytt ljus över Marinettis vistelse i Ryssland 1914 och berättar om de ryska futuristernas reaktioner inför italienaren. När Marinetti anlände till Moskva var Majakovskij, Burljuk och Kamenskij på en turné. Sedan Marinetti återvänt från ett besök i Sankt Petersburg gjorde han 13 februari ett sista framträdande i Moskva. Majakovskij var närvarande, iklädd en klarröd smoking med svarta revärer, men han lämnade mötet under protester mot att diskussionen måste föras på franska – »ett offentligt slag i ansiktet på de ryska futuristerna», deklarerade han. Om »futuristernas turné och den italienska grönsakens besök» handlar ett avsnitt i Gunnar Hardings och Bengt Jangfeldts bok *Den vrälände parnassen. Den ryska futurismen i poesi, bild och dokument* (Bonniers 1976), enligt utgivarna själva »det första försöket någonsin att skildra den ryska

futurismen i poesi, bild och dokument». Vad Harding och Jangfeldt utnyttjar är de mest aktiva och konsekventa kubo-futuristernas verk och memoarer, Majakovskijs, Chlebnikovs och andras. Som det kanske tillförlitligaste dokumentet om kretsen kring kubo-futuristerna betecknar utgivarna Matusjins memoarer, utarbetade i samarbete med Nikolaj Chardzjiev, ledande expert på det ryska avantgardet inom poesi och måleri. Men Harding och Jangfeldt förklarar att de också gör frikostigt bruk av Kamenskij's olika självbiografier, trots att dessas tillförlitlighet ofta är högst diskutabel. »Kamenskij's skildringar är en del av den futuristiska *myten*. Hans minnen och Matusjins är två dokument som kompletterar varandra.»

Den vrälände parnassen – titeln är hämtad från en av Matusjin 1914 utgiven futuristisk kalender – utgör en ytterst sakkunnig och omsorgsfullt sammanställd antologi med ett förnämligt bildmaterial och med dikttolkningar av stor förtjänst. Ett moln i byxor ansluter sig sålunda nu i sin nya version på vårt språk vida smidigare till originalet än i den icke ryskkunnige Werner Aspenströms tidigare översättning. För dikttolkningarna svarar förutom Harding och Jangfeldt också Bengt A. Lundberg, Lars Erik Blomqvist (Chlebnikovs texter) och Lars Kleberg. Antologin sträcker sig kronologiskt från futuristernas provokativa manifest En örfil åt den offentliga smaken (1912) till början av året 1919. Revolutionen 1917 återförändrade för en tid Burljuk, Kamenskij och Majakovskij och återupplivade de kollektiva manifestationerna; sålunda utgav de tre futuristerna den 15 mars 1918 Futuristernas tidning med två manifest och med Majakovskijs Öppet brev till arbetarna. Tidningen som klistrades upp på husväggar och plank var »den första publikationen i den gamla épatagestilen på fyra år. Men det var också den sista överhuvudtaget i denna anda. Den nya tiden ställde nya krav.»

Bengt Jangfeldts egna forskningar har satt sin prägel på antologin. I sin doktorsavhandling *Majakovskij and Futurism 1917–1921* behandlar han ingående de tre teoretiska deklARATIONERNA på första sidan av *Gazeta Futuristov*, som utkom medan Majakovskij och hans båda kamrater i anarkistiskt utspel ännu uppträdde på »Poeternas kafé». Tidningen innehöll också åtskilliga poem. Jangfeldt ger en samtida kritiker, Boris Kusjner, rätt, när denne hävdade att Majakovskij och hans vänner hade fallit mellan två stolar: »On the one hand, there was no doubt as to their sincere desire to place their talents at the service of the Revolution, but on the other hand it was obvious that they were not quite capable of sizing up the situation that had arisen. In *Gazeta Futuristov* they continued to use devices from pre-war Futurism: *épatage*, self-praise, a generally provocative tone – ingre-